

**Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola
Francia nyelvű irodalmak és kultúrák program**

Rausch-Molnár Luca

**A bájtól a melankóliáig: Jean-Antoine Watteau irodalmi
fogadtatásának fogalmi vizsgálata (1721-1875)**

Tézisfüzet

**Témavezetők: Dr. Kovács Katalin
hab. egyetemi docens
Dr. Florence Boulerie
MCF**

Szeged

2024

1. Az értekezés problémafelvetése és célkitűzései

Jean-Antoine Watteau korának egyik legjobban dokumentált festője: 1721-ben bekövetkezett halála óta napjainkig írók, költők, műkereskedők, sőt festők is írnak életéről, életművéről, egyes festményeiről, vagy művészete által ihletett témákról. A 18. és a 19. század fordulóján azonban a művészeiről és műveiről szóló szövegek száma jelentősen csökken, és csak a 19. század második felében válik Watteau neve és munkássága olyan ismertté, mint korábban.

Disszertációnk célja az, hogy megértsük, hogyan és miért változik egyik korról a másikra Watteau irodalmi fogadtatása, azaz, hogy különböző korok (vagy korszakok) írói hogyan és miért említik a festőt és munkásságát. Kutatásunk keretében a festőről és művészetéről szóló diskurzus főbb tendenciáira igyekszünk rávilágítani, amelyhez egy fogalmi vizsgálat szükséges. A fogalmi és terminológiai elemzés lehetővé teszi számunkra, hogy a diskurzuson belül időszakokat határozzunk meg, és feltárjuk az egyes korszakok fogalomhasználatának háttérében meghúzódó szemléletmódbeli változásokat. Munkánk tehát alapvetően irodalmi nézőpontból közelíti meg Watteau fogadtatását, ám tekintettel arra, hogy a festményekről és a művek, valamint a diskurzus társadalmi, illetve kulturális kontextusáról is szólunk, kutatásunk interdiszciplináris: az irodalom és a művészettörténet határán helyezkedik el. Célunk nem a művész életének és munkásságának rekonstruálása, vagy a watteau-i festészet formatörténetének megírása, hanem a Watteau *irodalmi recepciójában* megfigyelhető, különböző tendenciák összehasonlítása, hogy feltárjuk a művészeiről szóló diskurzusban végbemenő változásokat.

Mivel azonban lehetetlen a Watteau-val és művészetével kapcsolatos valamennyi szöveget elemezni a festő halálától napjainkig, válogatnunk kellett ezekből az írásokból. A művész halálát követő százötven évre koncentráltunk, így munkánkban nem érintettük a huszadik és huszonegyedik századot. A kiválasztott művek között szerepelnek nekrológok, művészeletrajzok, versek, elmélkedések, a Királyi Festészeti és Szobrászati Akadémián elhangzott előadások, regények, magánlevelek, valamint szótárakban és lexikonokban megjelent cikkek; vagyis szinte minden irodalmi műfaj. Korpuszunk első szövegének Antoine de La Roque 1721-ben írt nekrológiáját választottuk, mivel tudomásunk szerint ez az első francia nyelven megjelent írás a festőről. Az utolsó mű, amelyet tanulmányunkba bevontunk, a Jules és Edmond de Goncourt által írt, 1859 és 1875 között több kötetben megjelent *L'Art du XVIIIe siècle (A XVIII. század művészete)*, mivel a Goncourt-fivérekre gyakran tekintenek úgy, mint Watteau nevét a 19. században rehabilitáló szerzőkre. Az említett két mű által keretbe foglalt

időszakon belül harmincnégy, a festőre utaló, különböző műfajú szöveget választottunk, egyebek között Caylus gróf, Denis Diderot, Arsène Houssaye, Théophile Gautier, Gérard de Nerval, Charles Baudelaire és Paul Verlaine műveiből.

2. Módszerünk

René Démoris, a 18. század francia irodalmának és festészetének szakértője, elméleti szempontból, különösen a művekről és a művészekről írt irodalom alapján közelítette meg a festészetet. Kutatásai kiindulópontjának mindig a szöveget és az abban fellelhető fogalmakat tekintette. Értekezésünkben Démoris módszerét követtük, mely a művészetelmélethez tartozik: minden egyes vizsgált irodalmi műben felfedezzük a releváns kulcsfogalmakat, és összefüggéseket, és eltéréseket állapítunk meg közöttük. A kulcsfogalmak kontextusának, jelentésének és gyakoriságának összehasonlításával, valamint fejlődésük nyomon követésével – anélkül, hogy a lexikológia, a szemiotika vagy a terminológia nyelvészeti területére tévednénk – kizárólag az irodalmi művek megjelenésének dátumain alapuló periodizáció helyett egyéb periodizációkra teszünk javaslatot. Mivel dolgozatunk mindössze százötven évre koncentrálna, reméljük, hogy hatékony módszert kínálunk a festőművészeiről szóló diskurzus további tanulmányozására is.

3. Az értekezés felépítése

A Watteau-val foglalkozó, vagy művésze által ihletett szövegek elemzése azt mutatja, hogy a diskurzus különböző szakaszaiban a kulcsfogalmak két kiemelkedő fogalom, a „báj”, „kecsesség” vagy „kellem” (*grâce*) és a „melankólia” (*mélancolie*) köré szerveződnek. A „báj” és a „melankólia” minden általunk vizsgált korszak műveiben megjelennek, ám jelentésük, jelentőségük és más fogalmakkal és motívumokkal való egyidejű jelenlétük tekintetében változnak. Elemzésünk két része ezért is e két fogalom köré szerveződik. Egy részt szentelünk azonban Watteau művésze elméleti és társadalmi háttérének, valamint műfajának és modorának kérdéseire, hogy elősegítsük a festőről szóló irodalmi diskurzus tendenciáinak megértését.

Értekezésünk három részéből az elsőben arra keressük a választ, hogy milyen elméleti, kulturális és társadalmi háttér befolyásolta Watteau irodalmi fogadtatását. A részen belül az első fejezet középpontjában az áll, hogy különböző korok hogyan helyezték el Watteau művészetét

a festészeti műfajok hierarchiájában. Kiindulópontunk az a hierarchia, melyet André Félibien fogalmazott meg a Királyi Festészeti és Szobrászati Akadémia előadásainak 1668-ban kiadott gyűjteményéhez (*Conférences de l'Académie royale de peinture et de sculpture*) írt Előszóban (*Préface*). Ezt vetjük össze a 18. és 19. században bekövetkezett szemléletmódbeli változásokkal. A műfajok hierarchiájának kérdése a gáláns ünnepek (*fête galante*) műfajának és Watteau művészetének kapcsolatához vezet bennünket. A második fejezetben feltérképezzük a műfaj születésének körülményeit, valamint azokat a hatásokat, melyeket későbbi korok irodalmára gyakorolt. A következő kategória, amit az első rész harmadik fejezetében dolgozunk ki, Watteau festői modora (*manière*), melyet egyes szerzők csodálnak, míg mások kifogásolnak. A fogalom elemzésének kapcsán kitérünk a „stílus” és az „ízlés” változásaira is, amelyhez elengedhetetlen a rokokó stílus szerepét is figyelembe vennünk.

Az értekezés következő két része a kulcsfogalmakkal foglalkozik. Ahogy azt már korábban említettük, az egyik ilyen központi fogalom, amely a dolgozat második részének tárgya, a „báj”, avagy „kellem” (*grâce*) fogalma. Az első fejezetben azonban arra szeretnénk rámutatni, hogy a „báj/kellem” a Watteau-ról szóló diskurzusban állandó értéknek tűnik. A második fejezet a „báj/kellem” kategóriájához szorosan kapcsolódó „természet” (*nature*) jelentését és jelentőségét elemzi Watteau irodalmi recepciójában, lehetővé téve a periodizációt. Denis Diderot és Charles Baudelaire szalonkritikái és egyéb művészetről szóló írásai segítségével pontosítjuk, hogyan értelmezhető a „természet” (*nature*) és az ahhoz kapcsolódó egyéb fogalmak – egyebek között a „természetes” (*naturel*) – használata a diskurzus szövegeiben. Mivel a művésszel és művészetével összeköthető irodalmi műveket éppúgy átszövi a szerelem motívuma, a pásztorok erotikája és a gáláns ünnepek vidámsága, mint Watteau festményeit, és ez együtt jár egyfajta „könnyedséggel” (*légèreté*) és „kifinomultsággal” (*finesse*), a második fejezetben ezekre is kitérünk. A harmadik fejezetben a színház világával foglalkozunk a diskurzus elemzésének keretében, hiszen a „természetes” (*naturel*) és a „képzeletbeli” (*imaginaire*) közötti ellentét az „illúzió” (*illusion*) problémáját veti fel, mely a „színpadiasság” (*théâtralité*) és a „valószerűség” (*vraisemblance*) velejárója – különösen a Watteau-ról szóló irodalmi szövegekben.

Annak ellenére, hogy a „báj/kellem” a 19. századi (Watteau-val összefüggésbe hozható) irodalmi művekben is jelentős szerepet játszik, a kulcsfogalmak ebben a században főként a „melankólia” fogalma köré szerveződnek. Munkánk harmadik részében azt elemezzük, hogy a melankólia és egyéb kapcsolódó fogalmak – egyebek között az „álom” (*rêve/songe*) és a „csodás/csodálatos” (*merveilleux*) – hogyan változnak Watteau irodalmi recepciójában. Az első fejezet arra világít rá, mikor és hogyan fonódik össze a 19. században a „melankólia” fogalma

a Watteau által teremtett világgal – mely fogalmat korábban csupán a festő személyével kapcsolták össze életrajzírói. Ezt a változást a diskurzusban az „álom” (*rêve/songe*) fogalmával és a csend jelenlétével (*silence*) illusztráljuk. A második fejezetben a „csodás/csodálatos” (*merveilleux*) és a hozzá kötődő egyéb fogalmak – „varázslat/büvölet” (*enchantement*), „báj” (*charme*) és „mágia” (*magie*) – segítségével ábrázoljuk a Watteau irodalmi fogadtatásában a 19. században bekövetkezett változást. Ezt a harmadik fejezet egy konkrét példán keresztül mutatja be: Watteau *Zarándoklás Cythére szigetére* (*Pèlerinage à l'île de Cythère*) című festményének különböző lehetséges olvasatait vizsgálja. Az elemzés során zárófejezetünkben a változás okaira is magyarázatot keresünk.

4. Az elemzés fő eredményei

Értekezésünkben rávilágítottunk, hogy a gáláns ünnepek (*fête galante*) műfaja a Watteau-ról szóló diskurzus fényében három korszakra bontható: az első korszaknak tekinthetjük Watteau akadémiai felvételét, melynek kapcsán először szerepelt a műfaj elnevezése az akadémiai jegyzőkönyvben (1717-ben) – ekkor a kifejezés még csak a Watteau által benyújtott festmény témájára vonatkozott. Összesen három művészt vettek fel az Akadémiára a gáláns ünnepek festőjeként (Pater-t, Bar-t és Porlier-t) 1728 és 1752 között. Ezt a műfaj életében a második, rövid szakaszként kezelhetjük, mely során akadémiai festők besorolására szolgáló kategória volt. Ami azonban még ennél is fontosabbnak bizonyul, az a műfaj rehabilitációja a 19. században: ez Théophile Gautier *Watteau* című költeményének (1838) köszönhetően következett be, amelyben a gáláns ünnepség jelenléte nem a műfaj neve, hanem jellemzői által ragadható meg – ekképpen a vers megjelenése a műfaj harmadik korszakának kezdeteként értelmezhető.

Azt is megállapítottuk, hogy a „modor” (*manière*) használata az általunk vizsgált százötven év Watteau-ról szóló szövegeiben nem tükrözi a fogalom 18. századi történetében beálló változásokat. Egyfelől, annak ellenére, hogy a 18. századi művészetelméletben a „modor” negatív jelentéstartalma kerül előtérbe, a Watteau-ról szóló írásokban a „modor” fogalmának konnotációja pozitív marad, és a „modoros” (*maniéré*) jelentése válik negatívvá. Másfelől úgy tűnik, hogy sem a „stílus”, sem a „mód/kifejezés mód” (*faire*) fogalma nem lép a diskurzusban a „modor” helyébe. Úgy találtuk azonban, hogy az „ízlés” (*goût*) válik éppoly releváns fogalommá, mint a „modor”. Így tehetünk különbséget a „személyes ízlés” (*goût*

personnel) és a „modor” között: míg az előbbi áll a művészi alkotás középpontjában, az utóbbi a technikai kivitelezésre vonatkozik a Watteau-ról szóló szövegekben.

A „személyes ízlést” szembeállítottuk a közönség, azaz a befogadók ízlésével is. Azt találtuk, hogy a vizsgált szövegekben a kifejezés pozitív vagy negatív használata együtt jár a művész munkásságának pozitív vagy negatív megítélésével. Az „ízlés” elemzése tehát egy lehetséges periodizációt kínál, amely szerint 1745 körül Watteau – korábban nagyra becsült – ízlése továbbra is pozitív értelemben ugyan, de komolytalanná és frivollá vált. Ez a frivolitás volt az, amit Diderot később, a 18. század második felében kifogásolt Watteau-val kapcsolatban, a 19. században Gautier és Houssaye írásaiban viszont Watteau „frivol ízlése” ismét pozitív értelemben jelent meg.

Kutatásunk során azt láttuk, hogy a Watteau-ról szóló szövegekben a „báj/kellem/kecsesség” – a „modor” fogalmához hasonlóan időtálló érték. Más szóval, a „báj/kellem” alapján nem lehet periodizálni a Watteau-diskurzust. Különbséget tettünk a „báj/kellem” „helyi” (*locale*) és a kimondhatatlanhoz, megragadhatatlanhoz kapcsolódó (*indicible, insaisissable*) jelentése között: az előbbi egy megragadható technikai minőségre vonatkozik, míg az utóbbi a „tudom-is-én-micsoda” esztétikai kategóriájába sorolható. Ám azt is megállapítottuk, hogy ez a két jelentés egyazon szövegben, sőt különböző korszakokban írt szövegekben egyaránt megjelenik.

Mindenekelőtt a „természet” fogalma tette lehetővé számunkra, hogy megragadjuk a Watteau-ról és művészetéről szóló szövegek különbségeit. Bemutattuk, hogy a természet felfogása a festővel és műveivel kapcsolatban korszakonként változott: Watteau korai életrajzírói azt hangsúlyozták, hogy a festő képes volt a természet igazságát visszaadni képein, azaz alakjainak valóságosságát, míg Diderot a természettől távol álló, képzeletbeli jeleneteket bírálta. Diderot számára nemcsak az ábrázolásmód, hanem a festmény témájának valóságossága is éppoly fontos volt. A 19. századi költők és írók műveiben is lényeges eleme a watteau-i világnak a természet, ám ezekben a természeti világ jelenléte válik hangsúlyossá, amely a Watteau festményei által ihletett képzeletbeli jelenetek díszleteként szerepel.

Végül a melankólia megjelenését vizsgáltuk a Watteau-ról szóló diskurzusban. Az életrajzírók kezdettől fogva hangsúlyozták a művész melankolikus természetét, de csak a 19. század közepén, a Goncourt testvérek írásaiban (a festőről szóló, 1851 és 1884 között megjelent szövegekben) kapcsolódik össze a művész melankóliája a festményeivel. Ugyanakkor tisztáztuk, hogy a Watteau világához kötődő melankólia az általa ihletett szépirodalomban mintegy két évtizeddel a Goncourt-szövegek kiadása előtt megjelenik, elsőként Gautier

versében (Watteau, 1838), majd Baudelaire költeményében (*Un voyage à Cythère*, 1855) és Nerval prózájában (*Voyage en Orient*, 1851 és *Sylvie*, 1853).

A Watteau-hoz és művészetéhez kapcsolódó melankólia megragadásához a 19. században az „álom” fogalmát használtuk és a csend szerepét elemeztük. Tisztáztuk, hogy az „álom” csak 1838-ig jelent meg a korpuszban a művész melankolikus természetének leírására. A dátum tehát fordulópontot jelöl: a 19. századi íróknak és költőknek köszönhetően az „álom” olyan fogalomná válik, amely nemcsak pozitív konnotációt nyer és relevánsabbá válik a Watteau-ról szóló irodalomban, hanem egyfajta nosztalgiát, vagy egy elérhetetlen univerzum iránti vágyat is jelent. Ami a csendet illeti, a korpuszunkban szereplő 18. századi szövegek és Watteau festményeinek vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy a művész valamennyi festményével összefonódik. A 19. században azonban Victor Hugo, Baudelaire, Gautier és Nerval verseiben a „watteau-i” világ csendjének helyét a zene veszi át. Párhuzamot állítottunk fel a zene jelenléte és a melankólia fontossága között a diskurzusban, és megerősítettük hipotézisünket, miszerint a 19. század első felének költészete az, ami elsőként kapcsolja össze a melankóliát Watteau művészetével.

A „csodás/csodálatos” fogalma (és a hozzá kapcsolódó „varázslat”, „bűvölet”, „báj” és „mágia”) együtt jár Watteau művészetének rehabilitációjával és melankolikusként való újraértelmezésével. A fogalmak vizsgálata során azt láttuk, hogy e kifejezések különböző felhasználásai a nekik tulajdonított jelentés szerint csoportosíthatók: egyrészt a kifejezések a csodálat kifejezésére szolgálhatnak, másrészt egy elvarázsolt, de elveszett világra utalnak – más szóval a „csodás” körüli fogalmi háló a *kiábrándultság* érzéséről tanúskodik. Korpuszunkban Nerval *Voyage en Orient* című művének megjelenésével érhető tetten az érzés egyértelmű összekapcsolása a Watteau által teremtett világgal.

Értekezésünk végén egy lehetséges magyarázatot adunk a Watteau-ról szóló diskurzus hangnemének megváltozására: feltételezzük, hogy a válasz a *Zarándoklás Cythère szigetére* című festmény „olvasatában” (*lecture*) rejlik. Valószínűnek tartjuk, hogy a festmények balról jobbra való olvasásának hagyományát követve a Watteau-ról író (vagy művésze által megihletett) szerzők szemléletmódja attól függ, hogy mit láttak: az eredeti vásznat vagy a kép alapján készült metszetet (amely tükörképe az eredetinek). Ez az olvasat határozza meg tehát, hogy a néző mit lát a képen: a Küthéra (*Cythère*) szigetére tartó, ott partraszálló, vagy onnan távozó zarándokokat. Azt vizsgáljuk tehát, hogy az írók és költők az utazás mely szakaszában látják a zarándokokat: a reményteli indulás, az örömteli megérkezés vagy a melankolikus távozás pillanatában. Az értelmezés azt is meghatározza, hogy a szerzők melyik kikötőt látják a képen: azt a kikötőt, *ahonnan* a zarándokok elindulnak, vagy *Küthéra szigetének kikötőjét*.

Hiszen ha valóban a szerelem tökéletes szigete az, amit a festmény ábrázol, akkor az soha nem található meg – sem a valóságban, sem az irodalom világában, a melankólia tehát nem a festményen jelenik meg, hanem a néző lelkében. Ha azonban a *Zarándoklást* úgy értelmezzük, mint a szigetre való indulás ábrázolását, akkor a csodálatos sziget ígérete és a megtalálás reménye adja a zarándokoknak és – a nézőknek is – a boldogságérzetet. Ezért úgy véljük, hogy a festményen (és nem a metszeten) látható szigetre való megérkezés volt az, ami a 19. század költőit és íróit megihlette.

Százötven év Watteau-ról szóló diskurzusának komplex olvasatán keresztül megpróbáltunk bemutatni egy lehetséges módszert és annak alkalmazását egy (mind minőségében, mind mennyiségében) különleges diskurzus elemzéséhez, amelyet egy olyan festő ihletett, aki a 18. század elejétől napjainkig számos generáció művészeti és irodalmi alkotására volt hatással.

Az értekezés témájához kapcsolódó publikációk

„À la recherche de la grâce de Watteau: une étude conceptuelle d’un terme dans les encyclopédies et des dictionnaires français du XVIIIe siècle”, in Bene Adrián (szerk.), *Phénoménologie, esthétique, historiographie*, Acta Romanica Quinqueecclesiensis VII, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Francia Tanszék 2022, pp. 27-43.

„Egy művész hagyomány és újítás között. A műfajteremtő Watteau, az Akadémia festője különböző korszakok tükrében”, in Bartha-Kovács Katalin és Fórizs Gergely (szerk.), *A rokokó arcai: Tanulmányok egy tünnékeny fogalom történetéhez*, Budapest, Reciti Kiadó, 2022, pp. 29-47.

„L’artiste, le poète et la machine: Watteau, Baudelaire et la photographie”, in Gyimesi Timea és Bartha-Kovács Katalin (szerk.), *L’Homme et la Machine*, Acta Universitatis Szegediensis De Attila Jozsef Nominatae Acta Romanica XXXII, 2021, pp. 161-170.

„Deux Cythères, deux époques: l’univers de Jean-Antoine Watteau aux XVIIIe et XIXe siècles”, in Malita Ramona, Marcu Ioana-Maria és Tanăse Eugenia-Mira (szerk.), *Agapes Francophones*, Szeged, JATEPress, 2019, pp. 217-226.

„Singeries, ironie et illusion: les arabesques de Jean-Antoine Watteau”, in Bartha-Kovács Katalin és Boulerie Florence (szerk.), *Le singe aux XVIIe et XVIIIe siècles. Figure de l’art, personnage littéraire et curiosité scientifique*, Paris, Hermann, 2019, pp. 173-182.

„Comment reconnaître Watteau? Une étude des références à Jean-Antoine Watteau et à son œuvre dans des poèmes de Fraguier à Baudelaire”, in Gyimesi Timea és Szabolcs Enikő (szerk.), *Dispositifs & Transferts*, Acta Universitatis Szegediensis De Attila Jozsef Nominatae Acta Romanica XXX, 2018, pp. 27-39.

„Tableaux muets, poèmes parlants – silence et son dans l’art et la réception poétique de Jean-Antoine Watteau”, in Marcu Ioana (szerk.), *Agapes francophones 2017*, Szeged, JATEPress, 2017, pp. 197-205.

„L’évolution de la hiérarchie des genres picturaux en France entre 1667 et 1737”, in Bene Adrián (szerk.) *Panorama des études françaises en Europe centrale*, Acta Romanica Quinqueecclesiensis, IV, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Francia Tanszék, 2017, pp. 115-128.

„Enchantement sans baguette magique: le merveilleux, l’enchantement et la magie dans l’œuvre d’Antoine Watteau”, in Kovács Katalin, Gyimesi Timea és Szász Géza (szerk.), *Lire, écrire, construire*, Acta Universitatis Szegediensis De Attila Jozsef Nominatae Acta Romanica XXIX, 2015, pp. 93-103.

„« L’art et la nature réunis par Wateaux » – Le rôle de la nature et de l’imaginaire dans l’art de Watteau”, in Katerina Drsková (szerk.), *Opera Romanica. 15. Nature(s): České Budejovice, Jihoceská univerzita v Českých Budejovicích*, 2015, pp. 91-104.

„De La Roque aux Goncourt: L’art de Watteau à la lumière de sa réception littéraire”, in Vajda Zoltán (szerk.), *Tehetségek a tudomány horizontján: válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara hallgatóinak tudományos munkáiból*, Szeged, SZTE BTK, 2014, pp. 109-122.

Egyéb publikációk

„Les chiens de Watteau – entre tradition et invention”, in Kylousek Petr és Tureková Andrea (szerk.), *L’animal et l’animalité*, Bratislava, Ostium, 14. évf., 2. szám, 2018, pp. 62-74.

„Néma festmények, beszélő költemények – csend és hang Jean-Antoine Watteau festészetének költészeti fogadtatásában”, in Bartha-Kovács Katalin, Penke Olga és Szász Géza (szerk.), *Programok és tanulmányok*, Szeged, JATEPress, 2017, pp. 81-88. (Felvilágosodás – Lumières – Enlightenment – Aufklärung, VI)

„Ördögi háromszög: Baudelaire, Watteau és a fotográfia”, in Keresztes Gábor (szerk.), *Tavaszi Szél 2017 Konferencia: Konferenciakötet II*, Budapest, DOSZ, 2017, pp. 47-53.

„Az eltűnt álom nyomában – az álom fogalma Jean-Antoine Watteau festészetében”, in Keresztes Gábor (szerk.), *Tavaszi Szél 2016 Konferencia: Konferenciakötet II*, Budapest, DOSZ, 2016, pp. 82-90.

„Les deux niveaux de l’invisible dans l’œuvre de Frida Kahlo”, in Andrea Tureková és Robert Karul (szerk.), *L’Invisible et le visible*, Bratislava, Ostium, 11. évf., 2. szám, 2015, pp. 121-131.

Recenziók

„Katalin Bartha-Kovács, Hét arabeszk. Watteau-olvasatok”, *Studi Francesi*, 66. évf., 198. szám, 2022, pp. 698-699.

„Bartha-Kovács Katalin: Diderot et Watteau”, *Holdkatlan – Szépirodalmi és Művészeti Folyóirat*, 7. évf. 22. szám, 2020.

URL: <http://holdkatlan.hu/index.php/rovatok/acta-romanica/10114-acta-romanica-rausch-molnar-luca-diderot-es-watteau-bartha-kovacs-katalin-diderot-et-watteau>

„Valentine Toutain-Quittelier – Chris Rauseo (dir.): Watteau au confluent des arts. Esthétiques de la grâce”, *Helikon Irodalomtudományi Szemle*, 61. évf. 1. szám, 2015, pp. 118-119.